

LBRIS

We know
books

CRISTIAN SANDACHE

TRIUMFUL „OMULUI DE JOS”

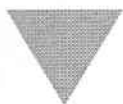
**ROMÂNIA LUI ZAHARIA STANCU
(1902–1974)**

t...

TRITONIC

Tritonic Books

București – 2023

CUPRINS

I.	ORIGINILE ȘI FORMAREA. PRETEXTE PSIHANALITICE	7
II.	ROMÂNIA MARE. PARADOXURI ȘI CONTRASTE	22
III.	PROSCRIȘII DIN CATACOMBE: COMUNIȘTII ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ	36
IV.	PRIMA ȘI ULTIMA DRAGOSTE: POEZIA	59
V.	ZIARISTUL INTERBELIC - ARDENT ȘI CONTROVERSAT	68
VI.	LA GRANIȚA A DOUĂ LUMI: „ZILE DE LAGĂR”	92
VII.	LUPTÂND ÎMPOTRIVA „REAȚIUNII”.ZIARISTUL ZAHARIA STANCU ÎN ANII 1944-1946	112

VIII. O CARTE PROVOCATOARE ȘI MARELE SĂU SUCCES: „DESCULȚ”	208
IX. LA MECCA PROLETARIATULUI MONDIAL: „CĂLĂTORIND PRIN URSS”	227
X. ELEGIA CONDIȚIEI UMANE: „JOCUL CU MOARTEA”	277
XI. CAPODOPERA FĂRĂ DE DARIE: „ȘATRA”	284
XII. ÎNCEPUTUL „EPOCII DE AUR” SAU ZENITUL UNUI ÎMPĂRAT-ȚĂRAN. MOȘTENIREA LUI ZAHARIA STANCU	290
XIII. BIBLIOGRAFIE	301

ORIGINILE ȘI FORMAREA. PRETEXTE PSIHANALITICE

În 1907, Zaharia Stancu are cinci ani. Vechiul Regat este zguduit de agitațiile unei mari răzvrătiri, generate de țărani ajunși la disperare. Învoielile agricole par făcute anume pentru a-i menține într-o stare de perpetuă sărăcire și îndobitocire. Astăzi, literatura de specialitate din România abia mai amintește despre aceste evenimente sângeroase, care au generat un fel de psihoză în rândurile elitei politice autohtone a timpului. Ignorată sau minimalizată, răscoala țărănească din România anului 1907 a fost consecința logică a unor stări de lucruri dureroase, care au arătat la modul tragic, uriașele contraste care existau între categoriile sociale. În mod evident, regimul comunist a insistat mult pe starea de mizerie endemică proprie țărănimii noastre, probă neîndoielnică a necesității unei schimbări viitoare radicale de regim și de sistem. Nici cei 11.000 de țărani presupuși a fi uciși atunci (cifra pe care presa socialistă o va pune pe tapet și o va agita în rândurile opiniei publice) nu ar fi astăzi decât o exagerare, mai aproape de adevăr fiind cifre care (după unele surse considerate mai de încredere) ar varia în jurul numărului de 1000 de morți.

LIBRIS

We know
books

Pe de altă parte, presa străină scria la vremea respectivă, că în România regelui Carol I ar fi avut loc un adevărat cataclism umanitar- iar numărul țăranilor uciși ar fi fost (în viziunea unor ziariști de dincolo de hotarele Vechiului Regat), tot de rândul zecilor de mii.

Ceea ce contează este însă starea de lucruri deloc fericită a imensei majorități a locuitorilor din mediul rural, care alcătuiau marea masă a cetățenilor Vechiului Regat. Nu doar condeie din mediile socialiste le deplânseseră soarta, ci și nume importante ale mediilor cultural-științifice românești. Oameni precum Nicolae Iorga sau Tudor Arghezi (bunăoară)- fiecare dintre aceștia eminenți în domeniile lor de activitate- erau uluiți de primitivismul standardelor de viață de la țară. Lipsa aproape totală a celor mai elementare deprinderi igienice, precaritatea absolută a dotărilor școlare și spitalicești din mediul rural, alimentația săracă în proteine și haotică, sau prezența unor sumedenii de boli- totul contribuia la cristalizarea unui tablou social general sumbru. Când privim una dintre capodoperele artistice ale lui Ștefan Luchian (tabloul intitulat „La împărțitul porumbului”) înțelegem parcă mai bine condițiile de viață ale unei pături rurale, de care elita politică a țării era interesată mai curând în perioada campaniilor electorale, prin episoade în care erau îmbinate discursurile demagogice intense, cu violențe fizice nedemne de o țară pretins civilizată. Siluetele aproape descărnate ale țăranilor lui Luchian, îmbrăcămintea lor amintind de aceea a decedaților readuși la lumină după o sumă de ani, tensiunea nervoasă care plutește parcă în aer, asemenea unei amenințări nenumite- sugerează o perioadă și o situație. Dincolo de dezbaterile legate de cifra reală a celor uciși, dincolo de explicațiile ulterioare de natură politico-pragmatică, sau de invocarea apărării siguranței naționale- în 1907 a fost o tragedie indiscutabilă, manifestată prin faptul că în cele din urmă, armate autohtone au deschis focul, omorând cetățeni ai României. Și chiar dacă începu-

LBRIS

We know
books

turile violențelor fuseseră făcute de către țărani, iar aceștia la rândul-le ucisese câteva zeci (sau sute- după alte surse) de arendași, slujitori sau reprezentanți ai elitei boierești- se ajunsese aici după o lungă perioadă, în care țărănimea suferise o regresivitate aproape continuă. Chiar dacă în 1864 Alexandru Ioan Cuza își legase numele de o importantă reformă agrară (prin care se împrăștiară numeroase familii țărănești), realitatea se va dovedi ulterior dezamăgitoare pentru sătenii lipsiți de capital sau de infrastructura necesară unei agriculturi de performanță. Ajunși în cele din urmă la mâna moșierilor, simpli angajați ai acestora, vor constata pe pielea lor că nu reprezentau decât mijloace prin intermediul cărora, proprietarii de pământuri doreau să-și sporească producțiile agricole. Intermediari între stăpânii mai mereu absenți și țărănime erau arendașii, dintre care mulți nu aparțineau etniei românești. Dar indiferent de originea lor etnică, țărani au simțit că exista o egală lipsă de empatie a acestora față de nevoile lor umane elementare. Micul Zaharia Stancu va povesti mulți ani mai târziu, impresiile halucinante trăite la vederea confruntărilor dintre țărani și arendași, dintre țărani și armată, pe fundalul unei sărăcii aproape africane, pe care majoritatea istoricilor de după 1990, o consideră în continuare- exagerată, din rațiuni propagandistice.

Viitorul scriitor se născuse pe 5 octombrie 1902, în comuna teleromăneană Salcia, ca al patrulea vlăstar, din a doua căsătorie a lui Tudor Stancu Mitroi, cu Maria Delcea Bratu. Mama lui Zaharia mai fusese măritată și avea și ea doi copii, din precedentul mariaj. Tatăl (văduv după o primă căsătorie) avea la rândul său doi copii. Împreună vor mai avea șapte vlăstare.

Ivit din Sudul geografic al Vechiului Regat, Zaharia Stancu copilărește într-o localitate aflată pe o vale îngustă și lungă- a Călmățuiului, care reprezintă în sine o microregiune etnografică în textura căreia avuseseră loc în vechime și unele infil-

trații balcanico-orientale. Oamenii sunt agricultori sedentari, care însă par a se confrunța cu numeroase provocări și nefericiri, fie de ordin natural-gospodăresc, fie din partea reprezentanților unui stat nepăsător față de nevoile lor.

Peisajul ne arată o lume a satelor rânduite unele lângă altele, străjuite de răscruci, care par să realizeze o anumită prelungire către Sud, spre Dunăre și mai departe, către adâncimile Peninsulei Balcanice. Nu e de mirare că prin această zonă se puteau întâlni (chiar în grupuri izolate), turci, bulgari, tătari- fiecare cu exotismul comportamental, propriu etniei lor. Mai târziu, se va vedea că proza lui Zaharia Stancu ne oferă numeroase exemple de personaje sau evocări, în care imaginile de coloratură balcanico-orientală sunt vii și semnificative, semn că memoria senzorială excepțională a lui Darie (alter-ego-ul stancian) le reținuse cu un fel de voluptate.

Familia lui Zaharia Stancu este numeroasă, iar rubedeniile amplifică la rândul lor, dimensiunile unui adevărat clan, care se confruntă cu viața, cu un fel de sumbră resemnare. Tatăl este mustăcios și mai mult plecat de acasă, puțin lovace, dar aprig la mânie. Un impulsiv, de la care Zaharia va moșteni această trăsătură psihologică, evidentă mulți ani în scrisul și reacțiile sale prompte, mărturisind o conștiință a unei sensibilități demne, ușor de rănit. Mama este blondă și zveltă, cu un păr lung, emotivă și totuși fermă, muncind cu mult peste puterile sale, inclusiv imediat după numeroasele-i nașteri. Unii copii mor din cauze naturale, iar supraviețuitorii vor învăța de timpuriu ce înseamnă a răbda și (mai cu seamă) a munci, într-un univers agrar dominat de străvechi norme imemorabile. Șocul evenimentelor din anul 1907 va reprezenta o primă răscolire interioară a viitorului scriitor, memoria sa reținând un adevărat caleidoscop tragic, populat cu detalii teribile. Flăcările și scrumul, conacele care ardeau, cadavrele zăcând pe marginea drumurilor de țară, intervenția ulterioară a jandarmilor și a militarilor, urletele de durere ale țăranilor

LBRIS

We know
books

bătuți- vor rămâne pentru totdeauna în amintirea și în sufletul băiețelului cu privire melancolică și zâmbet rar.

Suntem de acord că la maturitate și mai cu seamă după 1944, Zaharia Stancu va îngroșa tonurile întunecate ale amintirilor sale, tendință vizibilă și în multe dintre prozele lui, în conținutul cărora acidul tezismului ideologic va pătrunde treptat, generând impresii neplăcute cititorilor. Dar pe de altă parte, asemenea tragedii colective au existat sub aspect istoric și documentele timpului, cât și memoria colectivă (fie și parțial) le-au păstrat în chihlimbarul lor.

Este ceea ce astăzi i se reproșează postum scriitorului, ca și cum Zaharia Stancu ne-ar fi contemporan și am avea pretenția ca acesta să simtă și să gândească precum majoritatea oamenilor de astăzi. I se reproșează stângismul radical, faptul că ar fi deformat Istoria în memorialistica sa, s-ar fi poziționat ca un fel de înaintemergător al realismului socialist. La o primă ochire, multe dintre aceste acuze sunt întemeiate și în conformitate cu rețetarul postmodernismului neocapitalist, Stancu ar trebui pentru vecie privit ca un personaj eminentemente nefrecventabil. Dar o asemenea judecată este una pur politică, neavând nimic de-a face cu o analiză lipsită de orice prejudecată- unica în stare a ne ajuta să înțelegem cât mai bine personalitatea omului și resorturile acțiunilor sale. Este adevărat și faptul că mărturisirile scriitorului referitoare la biografia sa trebuie și ele privite cu o anumită prudență (fără a fi însă respinse cu totul), pentru că unele dintre afirmații nu sunt sprijinite de dovezi irefutabile, iar anumite episoade vor fi cosmetizate după 1944, pentru uzul personal, în sensul alcătuirii unui adevărat dosar de cadre, apt în a-l lansa pe orbita viitoarelor demnități oficiale.

În egală măsură însă, multe dintre detaliile biografiei lui Stancu sunt reale și ele îi concurează frecvent opera literară, impunându-l ca pe unul dintre scriitorii români, cu o viață personală care ar face deliciul unui mare regizor de film.

Copilul de țărani din Salcia Teleormanului se născuse în zodia Balanței și în astrologia populară, o asemenea constelație urma să-i genereze o viață presărată cu numeroase cumpene, provocări, dușmăanii și lupte. I s-ar fi prezis că va trăi până când părul de la tâmpile i se va fi albit. Niște ursitoare (evocate mai târziu în romanul „Jocul cu moartea”) i-ar fi decis psihologia, în sensul că Zaharia Stancu ar fi urmat să fie un personaj interiorizat, dominat de melancoliei prelungi și tristeți grațioase, impulsiv și curajos fizic, dar în egală măsură extrem de impresionabil și de vulnerabil, la cea mai mică jignire. Se va vedea la anii maturității că multe dintre aceste pronosticuri se vor fi dovedit întemeiate. Stancu va fi încă de timpuriu, un copil mefient față de cei din jur, cu o privire care concentra în ea neîncredere și curiozitate, uimire și duritate. Mediul familial nu este deloc unul romantic. Deși se înțeleg, părinții sunt copleșiți de grijile unui cotidian, la capătul căruia nu se zărește nimic, toate muncile și toate gesturile părând a se repeta mecanic, după un fel de ritual milenar, care alungă meditația și impune datoria celor trebuitoare- drept unică lege. Femeia este supusă în chip firesc bărbatului ei, existând numeroase cazuri în care acesta o poate pedepsi și fizic, atunci când o consideră necredincioasă, sau lipsită de zel casnic. Se pare că nu au existat asemenea scene între părinții scriitorului, ceea ce însă nu o scutea pe mamă să fie nu doar cea care asigura menajul numerosului clan, ci să muncească adesea cot la cot cu soțul ei în activități de subzistență agrară. Nici măcar atunci după ce l-a născut pe Zaharia, ea nu a putut să se bucure de odihna lăuziei, ci a trebuit să revină repede la muncile casnice, care parcă erau menite a nu se mai termina niciodată.

Copilul Zaharia va descoperi de timpuriu, obiceiurile străvechi ale unei comunități rurale parcă încremenită în timp, pitulată între văi, păstrând și perpetuând cu sfințenie, propria viziune colectivă asupra vieții. Este fascinat de poveștile spuse de către un bătrân, sau de către o rubedenie dotată cu ferme-

cul imaginației. De la legende cunoscute în mediile folclorice românești și până la evocarea figurilor unor eroi locali, Zaharia va fi fost atras și de strigăturile flăcăilor rostite mai cu seamă în timpul horelor, dar și de cântecele de vicleim, sau de stea. Este o lume arhaică pe care neobișnuita sa sensibilitate o percepe cu maxim interes, o lume care prin simbolistica sa naivă, păgână, este compatibilă cu propria-i psihologie, încă în formare. Ceea ce-l atrage în mod ireversibil este Povestea ca atare, fie că ea se derulează prin intermediul oralității, fie că este sugerată prin muzică sau imagini. Omul care povestește este un fel de vrăjitor, un mic zeu al comunității, cel care creează la rândul său noi lumi imaginare și care reușește mereu să capteze atenția celorlalți, mai cu seamă atunci când dovedește un incontestabil har. Zaharia va iubi poveștile și va deveni el însuși cu timpul, un personaj căruia îi va plăcea să evadeze sistematic în tot felul de universuri imaginare, pe care le va amplifica și le va popula cu reprezentările unei imaginații evidente. O lume în care totul pare posibil și în care copilul de țărani se va fi simțit cu adevărat liber și puternic, un mic Dumnezeu capabil să se joace cu stelele, să ordoneze mersul norilor pe cer, sau să decidă vremea amurgurilor și a răsăriturilor de soare.

Dar cel mai important aspect care-l va caracteriza atât de timpuriu, cât și toată viața sa, va fi pasiunea pentru lectură și pentru cuvântul scris. Va împrumuta sau va cumpăra (din banii munciți de el) tot felul de cărți, devorându-le cu o frenezie neobișnuită. Dacă ar fi să dăm credit total mărturisirilor scriitorului, nimeni nu l-a povățuit să o ia pe acest drum, nimeni nu i-a recomandat sau i-a supravegheat lecturile și cu atât mai puțin, nimeni nu i-a impus un anumit program de studiu. Să ni-l imaginăm în mijlocul clanului său familial, bucurându-se rar, mai cu seamă atunci când împreună cu alți tovarăși de vârstă vor descoperi frumusețea aspră a unei naturi monotone, indiferentă la dramele oamenilor din jur.

LIBRIS

We know
books

Este aparent tăcut, cade periodic într-un fel de visare ciudată, de parcă o forță nevăzută l-ar fi transpus din această lume, în spațiile unui continent necunoscut și îndepărtat. Este atunci privit cu mirare de către ceilalți, ironizat, considerat uneori un lunatic, un ciudat. Poreclit „Dințosul”, va căpăta (după vârsta de 12 ani), o poreclă nouă: „Șchiopul”, datorită unui eveniment care-l va marca pe tot restul vieții. Va constata că nu-și va mai putea mișca talpa piciorului stâng și de aici o sumedenie de momente dificile, concretizate prin dificultăți ale mersului. Se va împiedica tot mai frecvent, astfel încât degetele piciorului afectat erau adesea zdrelite și-i sângerau.. Vedem parcă și o anumită simbolistică aici, în sensul că, toată viața se va lupta, nu doar cu provocările generate de etapele străbătute, ci și cu acest stigmat fizic, generator de ironii și răutăți din partea unor adversari. Se pare că Stancu fusese afectat la picior, de o formă de poliomielită. Nu se va mai vindeca niciodată pe deplin și până la sfârșitul vieții va avea un mers specific, cu care în cele din urmă se va obișnui.

Însă voința sa pare puternică, el însuși dovedindu-se a fi plămădit, dintr-un material sufletesc extrem de rezistent. Va învăța de timpuriu, că viața unui om provenit din mediul său, te obligă să fii un luptător, adesea lipsit de orice tremur în fața durităților cu care te confrunți. Copilul își va individualiza astfel una dintre trăsăturile de caracter, pe care mai târziu, contemporanii o vor remarca în cazul maturului Zaharia Stancu: combinația de empatie umană și duritate inflexibilă. El va fi capabil să se emoționeze cu ușurință și să se lase furat de acele repetate evadări din realitate, va fi adesea dominat de impulsurile unui generos, care suferă pentru dramele celor din jurul său, dar același personaj, nu va ezita să reacționeze cu energie, ori de câte ori va considera că va fi umilit, agresat, sau că intimitatea îi este invadată cu brutalitate. Zaharia alternează fragilitatea și tandrețea, cu furii și impulsivități. El poate alcătui încă de timpuriu în minte, poezii și reprezentări

diafane, dar același om știe să emită și veninoase strigături sau porecle percutante, care reușesc să trimită dușmanii în groapa rușinării publice. Atunci când ajunge la exasperare va pune mâna pe băta, ori pe cuțit, după ce în prealabil va uza decis de forța propriilor săi pumni. Copilul (și mai apoi adolescentul) se formează ca un revoltat, un impulsiv cu o tot mai pronunțată conștiință a propriei sale demnități, pe care mediul și ceilalți ar prefera mai curând să i-o suprimă.

Începând (după propriile-i mărturisiri) cu anii 1911-1912, copilul va pătrunde în universul miraculos al literaturii, citind cam tot ceea ce-i cade în mână, într-o frenezie care nu l-a mai părăsit niciodată. Va scrie, de altfel, mai târziu:

„Pe la sfârșitul lui 1911 sau începutul lui 1912, m-am apucat să citesc literatură: Minunile Sfântului Sisoie, Visul Maicii Domnului, Viețile Sfinților, Moș Goriot de Balzac, Crimă și pedeapsă de Dostoievski, Poezii de Mihai Eminescu și Vasile Alecsandri, Asia de Ivan Turgheniev, Amintirile lui Ion Creangă și încă multe altele, toate lecturi absolut întâmplătoare. Nimeni nu mi-a recomandat, în epoca aceea și până mult mai târziu, să citesc o anumită carte, după cum nimeni nu mi-a interzis vreo lectură”.

Din cauza condițiilor materiale va începe școala primară la vârsta de 9 ani, în anul 1911. Șansa lui a fost întâlnirea cu un învățător dăruit: Gheorghe Popescu-Bragadiru. Acesta va intui repede potențialul intelectual și setea de lecturi a copilului Zaharia Stancu, încurajându-l permanent și contribuind chiar material, pentru a-l ajuta. Va fi premiant și își va aduce mereu aminte cu un fel de pietate, de acest dascăl empatic, cu un destin trist, pentru că acesta va sfârși măcinat de alcoolism, devenit profesor de muzică, la un liceu din Slatina. În 1927 (când va apare primul volum al lui Stancu- ciclul de poezii intitulat „Poeme simple”), fostul său dascăl era încă în viață. Îi citise cartea fostului său elev și entuziasmat, îi trimisese o scrisoare în care-l felicita.

Un aspect interesant în formarea personalității lui Zaharia Stancu l-au avut, așadar- lecturile. Ele vor fi mereu amplificate, într-o manieră febrilă, mereu eterogene, adevărat mozaic informațional. Era ca și cum, viitorul scriitor ar fi jucat rolul unui gospodar, care temându-se de iminența unei foamete generalizate, ar fi adunat din timp în depozitul din curtea sa, cantități cât mai mari de hrană. Această dorință permanentă de a se instrui (proprie autodidacților înzestrați cu talent și voință) nu l-a părăsit pe Stancu nici măcar în anii din urmă ai vieții sale. Va recunoaște că învață și se documentează în permanență, asemenea unui elev silitor. Desigur, el va fi depășit în cele din urmă statutul unui autodidact, finalizându-și studiile liceale și în cele din urmă- studiile universitare, deși pentru etapa universitară există păreri în conformitate cu care, el nu ar fi dobândit în realitate, niciodată, nicio diplomă universară. Conform propriilor mărturisiri, ar fi devenit bacalaureat la 26 de ani și absolvent de Litere și Filosofie (în cadrul Universității din București)- la 31 de ani. Chiar și așa, se observă această întârziere a evoluției sale școlare, care nu putea fi decât frustrantă, dar care în același timp îl va împinge mereu înainte, pe calea perfecționării intelectuale. Cicatricile vor rămâne însă, chiar dacă nu erau vizibile, decât celor care se aplecaseră cu maximă minuție, asupra operei și personalității sale. Stancu avea dezavantajul înzestrării sale, în sensul că- realizând ușurința cu care scria, va fi fost convins că lecturile aglomerate în timp -vor suplini în cele din urmă- târzia sa instruire. Era evident că pentru el scrisul devenise o plăcere și o evadare dintr-o realitate cu multe provocări, însă mai târziu, va fi acuzat de către critică (mai cu seamă după moartea sa), de o anumită facilitate generatoare de superficialitate, sau de faptul că în operele sale- analiza psihologică este înlocuită de povestirea unor evenimente, care par a se succeda fără limită, ca în ciclul celor 1001 de nopți. Alții îl vor critica, considerându-l un jurnalist care credea că a scrie un articol de presă este